ODTÜ Gelişme Dergisi, 41 (Ağustos), 2014, 151-176

# Meksika'da tarım politikaları ve kırsal mücadele dinamikleri[1]

Aylin Topal
*Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara*
*e-posta: taylin@metu.edu.tr*

**Özet**

Bu çalışma Meksika'da köylülüğün ve küçük üreticiliğin topraktan koparılma sürecini incelemeyi amaçlıyor. Çalışma, 1910 Devrimi'nden itibaren uygulanan tarımsal ve kırsal kalkınma politikalarına ilişkin bir dönemleme yaparken aynı zamanda bu politikaların çiftçi ve köylü mücadele dinamikleri üzerine etkilerini tartışıyor. Bugün kırsal bölgelerde yaşayan hane halkları göçmen havaleleri ve devletin nakit yardımları gibi dışarıdan gelecek gelir kaynaklarına bağımlı hale getirilirken, bu iki kaynağın yerini alması niyetiyle 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren uygulanmaya konulan kır-kent projeleriyle birlikte tarımsal emeğin büyük oranda kırsal sınai işçi rezervi haline dönüştürülmesinin olanaklılıkları sınanıyor.

*Anahtar kelimeler*: Meksika, kırsal kalkınma, tarım politikaları, sürdürülebilirlik, Zapatista hareketi.

## 1. Giriş

Son çeyrek yüzyılın en önemli dönüşümlerinden birinin tarımsal yapılarda yaşandığı söylenebilir. Bu dönüşüm süreci, uygulanan neoliberal politikalarla köylülüğün ve küçük üreticiliğin topraktan tamamen kopacağına yönelik tartışmaları da kışkırtıyor (Amin, 2009; Hobsbawm, 1994: 289). Bu sürecin geri döndürülebilmesi ise ancak güçlü bir tarımsal mücadeleyle mümkün olacak gibi görünüyor. Yaşanmakta olan bu dönüşümün hayatiyeti dikkate alındığında, mevcut kırsal mücadelelerin etkin olmaktan uzak olduğu söylenebilir.

Meksika örneği küçük üreticiliğin ve köylülüğün tasfiyesinin en hızlı yaşandığı coğrafyalardan biri olması açısından uluslararası bir önem arz eder. 1980'lerde başlayıp, 1990'larda NAFTA üyeliğiyle ivme kazanan neoliberal tarım politikalarının, Meksika yerli kır nüfusunun yüzyıllar boyu toprakla kurduğu ilişkiyi köklü bir şekilde dönüştürdüğüne şüphe yoktur. 1980'ler boyunca azalan tarımsal desteklere paralel olarak, 1991 yılında NAFTA görüşmelerinin

[1] Bu araştırma ODTÜ Bilimsel Araştırma Proje desteğiyle (BAP: 04-01-2010-01) gerçekleştirilmiştir.

başlamasıyla birlikle yapılan Anayasa değişikliği bu süreçte önemli bir dönüm noktasıydı. Zira bu değişiklikle birlikte tarımsal özel mülkiyetin tanınarak, yasal güvence altına alınması ve beraberinde toprağa erişim ve kullanım hakkının tasfiyesi süreci başlamış oldu. 1990'ların sonundan itibaren Meksikalı köylünün ve küçük üreticinin temel sorununun fakirlik olduğu görüşünün yaygınlaşmasıyla birlikte, tarımsal politikalar ikincilleştirilerek, doğrudan ve şartlı nakit transferlerini içeren yoksullukla mücadele amaçlı kırsal kalkınma politikaları uygulanmaya başladı. Bu kırsal kalkınma politikalarına ek olarak, 2000'li yıllarda ise kırsal bölgelerde tarımsal sanayi ve kırsal fabrika yatırımlarına verilen desteklerin artmasıyla birlikte topraksız kalan kırsal nüfusun kente göçmeden kırsalda sanayi işçisi olarak istihdam edilmesini mümkün kılabilecek yeni kırsal politikaların geliştirilmesine hız verildi. Bu politikalar sonucunda, Meksika köylüsü gıda güvenliğini ve egemenliğini tamamen kaybetme noktasına gelmiş, kırsal emek üzerinde sermayenin gerçek boyunduruğu sağlanmış oldu.

Bu süreçte, ulusal düzeyde kısıtlı da olsa siyasal iktidara ortak olma mücadelesi veren çiftçi ve köylü örgütlerinin yerini yerel ve bölgesel düzeyde örgütlenmiş üretici birliklerinin ve satış kooperatiflerinin aldığı gözlenebilir. Büyük ölçekli üretim yapan şirketlerin liderlik ettiği bu yeni tip örgütlerin, köylüleri ve küçük üreticileri temsil etmekten uzak olmaları şaşırtıcı olmayan bir sonuçtur. Köylülerin ve küçük üreticilerin kendi örgütleri üzerinden yapacakları mücadele mecralarının daralmasıyla birlikte kırsal direniş 1990'lı yılların ortalarından itibaren yeni stratejilerle özellikle Zapatista hareketi üzerinden yerli hakları düzleminde örgütlendi. Ancak, yerli halkların kültürel hakları zeminine sıkışan Zapatista hareketinin görece zayıflamasına paralel olarak 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren kırsal mücadelede yeni bir dönüşüm eğilimi dikkat çekicidir. Kadın, çevre, insan hakları ve sürdürülebilir kalkınma gibi tekil temalar üzerinden eylemlilik gösteren yerel, ulusal ve uluslararası düzeylerde örgütlü sivil toplum kuruluşları kırsal mücadelenin önemli aktörlerleri haline gelmekteler.

Bu çalışma, Meksika'da tarımsal ve kırsal kalkınma anlaşıyının ve politikalarının dönüşümünü ve bu dönüşümün kırsal mücadelenin dinamikleriyle ilişkisini tartışmayı amaçlıyor. İlk olarak, 1910 Meksika Devrimi'ne giden süreç kısaca değerlendirildikten sonra, Devrim'den, 1982 borç krizine kadar olan dönem -üç tarihsel alt-dönem altında- tartışılacaktır. İkinci bölümde, 1980'li yıllardan itibaren uygulanan tarımsal ve kırsal kalkınma politikaları ve bunlarla ilişkili olarak kırsal mücadelenin aktörleri, stratejileri ve talepleri üç döneme ayrılarak incelenecektir.

## 2. Devrimden borç krizine Meksika kırsalı: 1910-1983

İlk İspanyol sömürgeciler (*Conquistadores*) 1519'da kıtaya ayak bastıklarında Aztek ve Maya topraklarında yaşayan yerli nüfus, sömürgecilerin

özgür belediyeler (*municipio libre*) adını verdiği yerleşim alanlarında yaşıyordu. 1580'den başlayarak sömürgeciler toprakların yeraltı zenginliği ve tarımsal açıdan verimliliği sebebiyle çok büyük bir kısmını çitleyerek, bu topraklara el koydular. Çeşitli tarımsal üretim faaliyetlerinin yapıldığı *Latifundia* adı verilen büyük topraklar üzerinde kurulan çiftlikler bu dönemde oluştu (Frank, 1982: 75-86).[2] Bu *latifundia* topraklarında yerlilerin tarım işçileri olarak ücretli işçilikten, her türlü hizmetkarlığa kadar varan biçimlerde çalıştırıldıkları biliniyor (Esteva, 1980: 14). Sömürgecilerin el koyduğu bu topraklar dışında kalan tüm topraklar İspanya Krallığı'nın doğrudan kontrolü ve vergilendirmesine tabiydi. Tüm bu el koyma ve kontrol mekanizmalarına rağmen özgür belediyeler geleneksel örgütlenmelerini ve iç özerkliklerini sömürge dönemi boyunca bazı bölgelerde de olsa korumayı başardılar. Meksika'nın İspanya sömürgesi olmaktan kurtulmasını sağlayan 1810-21 yılları arasındaki bağımsızlık savaşlarının ardından merkezî otoritenin zayıflamasıyla birlikte özgür belediyeler daha da güçlendiler (Bartra, 1982).

Porfirio Díaz hükümetinin (1876-1910), *Latifundia* sahiplerinin ve yabancı sermayenin talepleri doğrultusunda şekillendirdiği politikalarıyla birlikte kırsalda hızlı ve kapsamlı dönüşümler yaşandı. 1876'da Díaz iktidara geldiğinde, 1820 sonrasında uluslararası ticaretin genişlemesiyle birlikte Mexico City'de ve ABD sınırında üretim ve ticaret yapan güçlü bir küçük burjuva sınıfı vardı. Ticaret ilişkilerinin yoğunlaşması ve ona paralel olarak artan demiryolu inşaatı, toprakları daha değerli hale getirdi. Tarımın modernleştirilmesinin gerektiğini öne süren Díaz, önce kolektif toprak mülkiyetini ilga etti, sonra bu toprakların yabancılara satışına izin verdi. Kolektif mülkiyetin ilga edilmesiyle beraber, toprak mülkiyetinde dramatik bir yoğunlaşma yaşandı. Proleterleşen köylüler üzerinde siyasi kontrol sağlayacak yerel toprak ağaları (*cacique*) bu süreçte oldukça güçlendi. Toprakların yabancılara satışının mümkün kılınması sonucunda uluslararası sermaye, hem verimli topraklara hem de maden ve petrol kaynaklarına hakim oldu (Wasserman, 1984: 188). 1910 yılına gelindiğinde yerli topluluklara ait kolektif toprakların yüzde 90'ının yerlilerin kontrolünden çıkmasının, Meksika Devrimi'ni hazırlayan en önemli etken olduğu kabul edilir (Katz, 1981: 5-7).

### *2.1. 1910-1920 Devrim süreci*

1910 yılındaki başkanlık seçimlerinde Díaz'ın karşısına çıkan Francisco I. Madero seçimlerden kısa bir süre önce tutuklandı ve her türlü şaibenin karıştığı seçimlerden, Díaz'ın galip çıktığı ilan edildi. Artan huzursuzluğu dindirmek amacıyla salıverilen Madero, 1911 yılı başında Pancho Villa ile birlikte devrim

[2] *Hacienda* ve *Latifundia* kavramları sıklıkla karıştırılır. *Latifundia* latince etimolojik kökeni (*latus*: büyük, geniş; *fundus*: tarla, toprak) ve yaygın kullanımı itibariyle büyük toprak sahipliği demektir. *Hacienda* ise bu topraklar üzerinde yapılan iktisadi faaliyetlerin çeşitliliğine işaret eder. *Hacienda* kelimesi latince yapılacak işler anlamına gelen *facienda* kelimesinden gelir.

sürecini kuzey eyaletlerinde başlattı. Mayıs 1911'de Díaz'ın ülkeden kaçmasının ardından, 1920 yılına kadar devrimci gruplar, bir yandan Díaz işbirlikçilerine karşı, diğer yandan kendi içlerinde süreci kontrol altına almak için mücadeleye devam ettiler. Bu süreçte, güney eyaletlerindeki devrimcilerin liderliğini yapan Emiliano Zapata'nın en önemli talebi büyük toprak ağalarının ve yabancı şirketlerin kontrolündeki tüm toprakların gerçek sahiplerine teslim edilmesiydi.

Radikal devrimcilerin talepleri daha ılımlı devrimcilerin sürece hakim olmasıyla yumuşatılarak *latifundia*ların büyüklüklerine sınırlama getirilmesine evrildi (Ai Camp, 2011: 86). Bu dinamiklerin ve toplumsal müzakerelerin izlerini taşıyan 1915 Tarım Yasası, 1917 Anayasası'nın 27. Maddesi haline geldi. Buna göre, küçük kırsal özel mülkiyet (*pequeña propiedad rural*), *ejido* toprakları ve kolektif topraklar (*comunidades agrarias*) olmak üzere üç tip toprak mülkiyeti tanımlandı. 1920 yılında General Álvaro Obregón'un (1920-1924) devlet başkanlığına geçmesinin ardından, bu maddenin uygulanmasıyla birlikte yabancı şirketlerin toprak ve yeraltı kaynakları üzerindeki mülkiyet hakları kaldırıldı, özel mülkiyet topraklarına sınırlandırma getirildi, yasanın izin verdiğinden daha fazla alandaki *latifundia*lar[3] parçalanarak topraksız köylülere dağıtıldı. Böylece, hem kırsal özel mülkiyet küçültüldü, hem de sömürge öncesi yerli halkların kolektif mülkiyetinde olan *ejido* toprakları yeniden asıl sahiplerine, çeşitli sınırlar içinde dahi olsa, iade edilmiş oldu.[4] Anayasa'da bahsi geçen üçüncü tip toprak mülkiyeti olan kolektif topraklar, genel işleyiş bakımından *ejido* sisteminden belirgin bir farklılık göstermez. Bu hak yerlilere sömürge döneminde İspanyol Kralı tarafından bahşedilmişti. Bu toprakların çoğunluğu zaman içerisinde el değiştirmiş olsa da, yerlilerin bir kısmı yüzyıllar boyunca bu mülkiyet rejimini sürdürmeyi başardılar. Bu yerli halkların toprak üzerindeki hakları böylece zaman içerisinde anayasal bir güvenceye kavuşmuş oldu.

Ancak, Meksika Devrimi'nin güney ayaklanmasının generali Emiliano Zapata, sosyalist devrimin yarım kaldığını ilan ederek Güney'in Kurtuluş

---

[3] 1 Haziran 1934 yılında onaylanan ve 28 Haziran tarihli *Resmi Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe giren yasaya göre özel toprak sahipliğinin üst limiti sulanan arazide 100 hektar, yağmurla sulanan arazide 200 hektar, nitelikli otlak arazisinde 400 hektar, dağlık arazi ve sulanamayan otlak arazide 800 hektar olarak belirlenmiştir. Otlak arazileri için belirlenen büyüklük 500 büyükbaş hayvan üst sınır alınarak hesaplanmış, böylece hayvancılık için de dolaylı bir sınırlama getirilmiştir.

[4] İki tip *ejido* toprağı mevcuttur. Birincisi en az yirmi hanehalkının (*ejidatarios)* toprağı eşit birimlere bölmek kaydıyda kendi toprağı üzerinde tarım yaptığı fakat mera, orman ve diğer tarım-dışı alanların ortak kullanıldığı topraklardır. İkinci tip kolektif *ejido*lar (*ejido colectivo* veya kısaca *colectivo*) tüm toprağın seçilmiş *ejido* liderleri tarafından idare edildiği ancak tarımın kolektif olarak yapıldığı topraklardır. Her iki tip *ejido*da topraklar ve üzerindeki doğal kaynaklar *ejido* üyelerince kolektif olarak kullanılır. Ancak toprak kamu malı olarak kalır. *Ejido* toprakları üzerindeki haklar alınıp, satılamaz, kiralanamaz, miras yoluyla devredilemez. Bu toprakların nasıl kullanılacağı kararı kolektif içinde seçilen *ejido* komitesi (*comisariado ejidal*) tarafından kararlaştırılır. *Ejido* komiteleri yerel, bölgesel ve ulusal düzeylerde *Ejido* Birlikleri (*Uniones de Ejidos*) etrafında örgütlenirler.

Ordusu'nu (*Ejército Libertador del Sur*) kurdu ve öldürüldüğü yıl olan 1919'a kadar ordunun önderi olarak yerli halklar için toprak ve özgürlük (*tierra y libertad*) mücadesini sürdürdü. Zapata'nın eleştirileriyle paralellik gösteren, hemen o yıllarda yapılan bir akademik çalışma büyük ve verimli toprakların sahiplerinde kaldığı ve devlete ait arazilerin veya daha verimsiz toprakların *ejido* topraklarına dönüştürüldüğüne dair önemli belgeler sunar (Walling, 1925). Otero (2004) ise, toprak reformunun asıl amacının toplumsal adaleti tesis etmek olmadığını, daha ziyade ulusal ekonomiyi güçlendirebilmek için gerekli görülen bir uygulama olduğunu iddia eder. Ancak, büyük toprak sahipleri açısından ciddi bir tehdit oluşturmamış görece verimsiz araziler veya devlete ait topraklar köylülere dağıtılmış olsa da, 1930'lardan 1992 yılına kadar devam eden bu reform sürecinde tarımsal, orman ve mera alanlarının yaklaşık yüzde 50'si olan 70 milyon hektar toprağın topraksız köylülere dağıtıldığının altını çizmek gerekir (Otero, 2004: 7).

### *2.2. Otoriterlik ve korporatizm*

Devrim sürecinde parçalanan toplumsal bütünlük tek parti rejimiyle otoriter devlet biçimi çerçevesinde yeniden kurulmaya çalışıldı. Obregón'dan sonra, bir diğer devrim generali olan Plutarco Elías Calles (1924-1928) başkanlığa seçildi. Calles'in ardından yeniden başkanlığa adaylığını koyup seçilen Obregón'un görevi teslim alamadan suikast sonucu öldürülmesiyle doğan iktidar boşluğunda, Calles ve çevresindeki sivil ve askeri siyasetçilerin girişimleriyle Ulusal Devrimci Parti (*Partido Nacional Revolucionario* - PNR) kuruldu. Partinin adı 1946 yılında Kurumsal Devrimci Parti (*Partido Revolucionario Institucional* - PRI) olarak değişirildi. PRI'nin, 1989 yılına kadar yerel seçimlerde, 1990'lara kadar senato ve temsilciler meclisi seçimlerinde ve 2000 yılına kadar da başkanlık seçimlerinde iktidarını nasıl koruduğu merkezden yerele uzanan kontrol ağlarıyla anlaşılabilir. Yerel ve ulusal düzeyde muhalefet partilerinin kurulmasının ve seçimlere girmelerinin önüne hiçbir yasal engel konulmamıştı. Ancak, tüm seçimlerde PRI adaylarının doğrudan Devlet Başkanı tarafından belirlenmesi, seçim süreçlerinin PRI tarafından düzenlenmesi, çoğu seçim sonucunun, muhalefetin şaibe iddiasıyla koyduğu şerhe rağmen resmen ilan edilmesi ve en önemlisi de demokratik hak ve özgürlüklerin kısıtlanması tek parti rejiminin sürekliliğini ve otoriter niteliğini ortaya koyar (Cornelius, 1999).

Öte yandan, özellikle 1940'lar ve 1950'ler boyunca korporatist olarak nitelenebilecek "organik" bir toplum inşası büyük ölçüde başarılı olmuş bir hegemonya stratejisiydi. Toplumsal çıkarların örgütlenmesi ve temsilini sağlayacak kurumların aynı zamanda devletin ekonomik alanı düzenleme kanalları olarak kullanıldığı bir toplumsal bütünleşme stratejisi olarak tanımlanan (Jessop 1990: 110-143) korporatist yapının şekillenmesinde en etkili olan isim Lázaro

Cárdenas oldu. Cárdenas Hükümeti döneminde (1934-1940), tarımsal kalkınma politikalarının belirlenmesinde *ejido* komitelerinin ayrıcalıklı bir konumu olduğu sıklıkla vurgulanır (Hamilton, 1982: 142-183). *Ejido* komitelerinin baskıları sonucu bu dönemde tarım reformu uygulamalarına kapsamlı bir biçimde devam edildi. 1938 yılında Ulusal Köylü Konfederasyonu'nun (*Confederación National Campesina* - CNC) kurulmasının ardından, *ejido* birlikleri doğrudan parti içinde örgütlenmeye başladı. Aynı yıl partinin Ulusal Yürütme Komitesi'ne Tarım Genel Sekreteri ve İşçi Genel Sekreteri eklendi. Komitenin bu iki üyesi sırasıyla CNC'yi ve 1936 yılında kurulan Meksika İşçi Federasyonu'nu (*Confederación de Trabajadores de México* - CTM) temsilen toplantılara katılıyorlardı.

Anayasanın 27. Maddesinde farklı iki toprak mülkiyetine denk gelen özel toprak sahipleriyle, *ejido*ların çıkarlarının aynı olmadığı iddiasıyla bu iki tarımsal kesimin örgütleri ayrı tutulmuştur. Ancak bu yapılırken özel toprak sahiplerinin azımsanmayacak bir kısmının küçük topraklar üzerinde (*minifundia*) geçimlik tarım yapan aileler olduğu görmezden gelinmiştir. *Ejido* komiteleri düzeyinde başlayıp, yukarı doğru, bölgesel köylü komiteleri ile eyalet ve ulusal düzeylerde *ejido* ve üretici birliklerini kapsayan CNC, bireysel üyeliklerden çok kırsal örgütlerin bir konfederasyonu olarak kuruldu. Tarım, hayvancılık ve ormancılık sektörlerinde faaliyet yapan çiftçilerse, 1946 yılında kurulan, Küçük Toprak Sahipleri Ulusal Konfederasyonu (*Confederación Nacional de Pequeños Propietarios* - CNPP) altında örgütlendiler. CNPP, işçi ve köylü sınıfların dışında kalan toplumsal kesimleri partinin kurumsal yapısına ilişkilendirmekle yükümlü bir organ olarak, Ulusal Halk Örgütleri Konfederasyonu'nun (*Confederación Nacional de Organizaciones Populares* - CNOP) bir bileşeni olarak tanındı. Adından da anlaşılacağı üzere küçük toprak sahiplerinin örgütü olmasına karşın, CNPP içinde en etkin olan kesimler orta ve büyük ölçekli toprak sahibi aileler oldu. Benzer biçimde, *ejido* birlikleri, CNC içindeki belirleyici konumlarını özellikle 1940'lar boyunca korumayı başarsalar da, Cárdenas sonrası dönemde politik etkinlikleri azaldı ve tarım politikalarında özel toprak sahipleri ve aile işletmeleri daha etkili oldular (Mackinlay, 2004: 288). Korporatist kurumsal yapının, toplumu lonca tipi örgütlenmelere bölerek sınıfsal çelişkileri zayıflattığı hatırlanırsa, Meksika'nın kırsal örgütlenmesine ilişkin kurumsal bölümlenme bir istisna olarak değerlendirilmemelidir.

### *2.3. İstikrarlı büyüme ve kriz yılları*

1950 yılı Meksika için önemli bir kırılma noktasına işaret eder. Bu tarihten itibaren istikrarlı bir büyüme çizgisinin yakalandığı, 1950-81 yılları arasında ekonominin yıllık ortalama yüzde 6.5 oranında büyüme kaydettiği vurgulanır. Kırsal nüfusun kentlere akışı ve buna paralel olarak imalat sektörünün gayrısafi milli hasıladaki oranının artışı dönemin dikkate alınması gereken verileridir

(Kehoe ve Meza, 2011: 227). Bu dönem, tarım politikaları açısından birbiriyle zıt eğilimler gösteren iki farklı alt döneme bölünebilir. İlk dönem olan, 1950-1965 yılları arasında, sanayinin gelişmesi ve toplumsal yapının örgütlenmesi bakımından merkeziliği nedeniyle, kalkınma önceliklerinde tarım politikaları önemli bir yer tuttu (diğer yandan, tarımsal desteklerin artışı ve tarımın gelişmesi 1940 yılından itibaren başlamış olan bir sürecin devamı olarak da değerlendirilebilir). 1965-81 yılları arasındaki ikinci dönemde ise, tüm kaynakların sanayi sektörüne ve ticari tarım ürünlerine doğru kaydırılması, 1965 yılına kadar geleneksel tarıma verilen desteklerin büyük ölçüde azaltılması dikkat çekicidir.

Bu yıllardaki hakim görüş istikrarlı bir büyümenin sağlanabilmesi için tarım ve hayvancılığın öncelikli sektörler olduğuydu. Bir yandan, artmakta olan kentli nüfus için mısır, fasulye, şeker, süt ve süt ürünleri gibi temel gıda ürünlerinin üretimine ağırlık verilmeliyken diğer yandan imalat sanayii için pamuk, yağ ve deri gibi hammadde üretimine hız kazandırılmalıydı (Quintana, 1997). Bu amaçlarla, 1940-65 arası dönemde uygulanan politikalarla tarımsal üretim yüzde 4.6 artarken, kırsal nüfus artışı yüzde 3.3 düzeyinde oldu. Bu dönemde yapılan sulama yatırımları ve tarımsal üretimde kaydedilen teknolojik gelişme her tarım işçisinin üretkenliğinin yıllık ortalama yüzde 3 artmasını sağladı (Hertford, 1971: viii). 1958 yılından itibaren bazı kamu arazileri yeni kurulacak *ejido*ların kullanımına açıldı ve, Dünya Bankası ve Amerikan Kalkınma Bankası hibeleri küçük üreticiye kredi olarak aktarıldı. 1960'ların ortalarına kadar hem küçük köylülüğe dayanan geleneksel tarıma, hem de büyük topraklar üzerinde yapılan kapitalist tarıma yönelik politikaların eşzamanlı uygulanmaya çalışılması dikkat çekicidir (de Grammont, 2003: 350).

Diğer taraftan, 1950-65 yılları arasında kaydedilen istikrarlı büyüme oranları sosyal adaletin sağlandığı anlamına gelmedi. Sermayenin merkezileşmesine paralel olarak çeşitli sanayi sektörlerinde yaşanan tekelleşme ve yabancı şirketlerin hakimiyeti tarım politikalarında da çeşitli dönüşümlere neden oldu. 1950-63 yılları arasında tarımsal ürünlerin fiyatlarının, sanayi malların fiyatlarına oranla düşüşü küçük üreticiyi her yıl daha olumsuz etkiledi. Öte yandan, 1962 yılında temel gıda güvenliğini sağlama amacıyla kurulan ve devlet eliyle işletilen bir iktisadi teşebbüs ve kalkınma ajansı olan Ulusal Temel Gıda Birliği (*Compañía Nacional de Subsistencias Populares* - CONASUPO) ilk yıllarında alımlarını daha çok küçük üreticiden yaparken, sonraki yıllarda daha çok orta ve büyük ölçekli üreticiler tercih edilmiştir (Mackinlay, 2004: 289). Benzer biçimde, 1960'ların ortalarına doğru kredi desteklerinin mısır ve fasulye üreten köylülerden, ticari olarak daha uygun olan ürünlerin üretimini yapan aile işletmelerine doğru kayması önemli bir göstergedir. O yıllarda kahve, şeker, sebze, soya fasulyesi, süpürge darısı ve hayvancılık ihracatının piyasaya hacimli döviz girdileri sağlamaya başladığı düşünüldüğünde bu değişimin arka planı daha anlaşılır hale gelir (Quintana, 1997).

1960'ların ikinci yarısından itibaren geçimlik veya küçük ölçekli *ejido*lar ve ticarete uygun olmayan ürünlerin üreticileri derin bir krizle karşı karşıya bırakıldılar. Tarımsal ürünlerin uluslararası ticaretine bakıldığında, bu yıllarda Meksika kırsalının uluslararası piyasalara eklemlenme sürecinde yapısal bir dönüşüm yaşandığı söylenebilir. 1960'ların sonuna doğru artan maliyetleri karşılamak için köylüler toprağın kapasitesini sonuna kadar kullanarak, gelirlerini arttırmak için ticari tarıma yöneldiler. 1967 yılına kadar tarımsal üretim ulusal pazardaki talebi karşılayacak durumdaydı. O zamana kadar tarımsal ithal ürünler toplam arzın yüzde 2'sini geçmedi (Zamora, 1993: 20). 1967-70 yılları arasında tarımsal üretimdeki artış ülke tarihinde ilk kez tarımsal nüfus artışının altında kaldı (Zamora, 1993: 25). Bu yıllarda tüm ihracatın yüzde 65.3'ünü teşkil eden ilk üç ürün -pamuk, şeker kamışı ve domates- büyük topraklar üzerinde tek ürün ekimini gerektiren ve modern tarımsal sanayii (*agroindustria*) güçlendiren niteliktedir.[5] Devlet desteklerinin de ihracata yönelik ürünlere doğru kaydığı bu dönemde, küçük ve orta ölçekli üreticilerin hayatta kalabilme şansları onların tarımsal sanayi ile eklemlenebilme kapasitesine bağlı kaldı. Koşulları zorlaşan tarımsal krediler ve azalan taban fiyat destekleri binlerce köylüyü mevsimlik işçiliğe, göçe veya orman alanları içinde kendilerine tarla açmaya zorladı. Bu süreç, bir çok eyalette büyük toprak sahipleriyle köylüler arasında devrimden itibaren yaşanan gerilimleri tırmandırdı (Bartra, 1982).

Tarımda yaşanan kriz durumu kırsal mücadelenin dinamiklerini de doğrudan etkiledi. İlk olarak CNC içinde başlayan tartışmalarda liderlik kadrolarının hükümetle yakın ilişkisi sorgulandı. 1963 yılında kuzey eyaletlerindeki üreticiler CNC'den ayrılarak Bağımsız Köylü Konfederasyonu'nu (*Central Campesina Independiente*-CCI) kurdular. Ancak, CCI de kısa zamanda CNC gibi PRI'nin resmi kolu haline geldi. 1970'lerin sonunda CNC'den başka kopmalar da yaşandı. Kurulan yeni köylü örgütleri, özellikle güney eyaletlerinde -Puebla, Oaxaca, Chiapas, Morelos, Hidalgo, Guerrero- etkin olan üretici birlikleri, *ejido* birlikleri, kredi birlikleri ve kooperatiflerle birlikte Ayala Planı Ulusal Koordinasyon Ağı (*Coordinadora Nacional de Plan Ayala* - CNPA) etrafında bir araya gelerek, fiyatlandırma, altyapı projeleri, banka kredileri ve tarım işçilerinin çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi toprak mülkiyeti mücadelesini aşan etkili bir mücadele sürdürme potansiyeli gösterdiler (Bartra, 1980). Bu yasal örgütlerin yanısıra, kırsal mücadelenin bu yıllarda önemli bir aktörlerinden biri Chiapas eyaletinin doğu bölgesinde Emiliano Zapata'nın Güneyin Kurtuluş Cephesi

[5] 1978 yılında kahvenin, şeker kamışının önüne geçerek ilk üç ürün arasına girmesiyle bu eğilim daha da arttı.

hareketinin halefi olma iddiasıyla kurulan silahlı gerilla hareketi olan Ulusal Kurtuluş Güçleri (*Fuerzas de Liberacion Nacional* - FLN) oldu.[6]

1960'ların sonunda öğrenci hareketleriyle başlayan toplumsal muhalefet, 1970'ler boyunca tüm toplumsal kesimleri kapsayacak güce erişti ve tüm siyasal sistemin krizine yol açtı. Tarımsal dış ticaret ilişkilerinde yaşanan dönüşümlerin de etkisiyle ağırlaşan finansman ve ödemeler bilançosu açıkları sonucu artan dış borçlar, 1982 yılının Ağustos ayında derin bir krize neden oldu. Siyasal sistemin kriziyle, iktisadi krizin üstüste gelmesi sonucunda açığa çıkan bu hegemonya krizinin aşılabilmesi için hem devletin toplumsal sınıflarla kurduğu ilişkinin, hem de Meksika ekonomisinin uluslararası piyasalarla eklemlenme biçiminin köklü bir şekilde yeniden yapılandırılması gerektiği fikri hakim oldu (Topal, 2010). Bu kriz, Meksika açısından, neoliberal yeniden yapılandırma sürecinin bir dönüm noktasını teşkil ediyordu.

## 3. Neoliberal dönem

1982 sonrası dönemde tarımsal ve kırsal politikaların dönüşüm dinamikleri, Meksika ekonomisinin uluslararası ekonomiye eklemlenme sürecindeki dönemeçler üzerinden anlaşılabilir. Bu bölümde, 1980'ler Gümrük Tarifeleri ve Genel Ticaret Anlaşması (*General Agreement on Tariffs and Trade* - GATT) üyeliği, 1990'lar Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (*North American Free Trade Agreement* - NAFTA) üyeliği ve 2000'ler ise tarımsal sanayinin gelişimi etrafında tartışılacaktır. Bu süreç, aynı zamanda IMF ve Dünya Bankası programlarının yanı sıra Meksika'lı ve yabancı uluslararasılaşmış sermayenin işbirliği ile şekillenmektedir.

### *3.1. Neoliberalizme geçişin ilk yıllarında tarımsal politikalar*

1982 sonrasında uygulanan kırsal ve tarımsal kalkınma politikalarını belirleyen en önemli etken GATT üyeliğidir. Meksika'nın GATT'ı 1986 yılında imzalaması öncesinde çeşitli dönüşümler ve politika değişiklikleri yaşanmaya başlamıştı. Neoliberalizme geçişin ilk yıllarında, gümrük vergilerinin aşağı çekilmesiyle birlikte ileri kapitalist ülkelerden ve özellikle ABD'den ithal edilecek tarımsal ve hayvansal ürünler[7] yerel olarak üretilenlerden daha düşük bir maliyete sahipti. Bu nedenle, destekleme politikalarına son verilmesi ve onun yerine karşılaştırmalı üstünlükler ilkesi çerçevesinde Meksika kırsalında yeniden

[6] IMSS-Dayanışma adı verilen ve 10.5 milyon kişiye hizmet veren sağlık ocaklarının Sağlık Bakanlığı'na bağlı olanlardan daha iyi işlediğine ilişkin değerlendirmelere rastlamak mümkündür (Laurell, 2003: 325).

[7] GATT üyeliğinin ertesinde düşürülen hayvancılık gümrükleri 1992 yılında Meksikalı hayvan üreticilerinin baskısı ile ABD hükümetinin muhalefetine rağmen yeniden yükseltildi.

yapılanmaya gidilmesi gerekliliği vurgulandı. Bu doğrultuda 1982-1986 döneminde kırsal kalkınmaya ayrılan malî destek büyük ölçüde azaltıldı. 1980 yılında tarım ve hayvancılığa verilen desteklerin kamu harcamalarına oranı yüzde 11.7 iken, bu oran her yıl ortalama yüzde 13 düşerek, 1987 yılında yüzde 6.4'e kadar geriledi (de Grammont 2003: 351; Harvey, 1996: 193). Tarım ve hayvancılığı desteklemeye yönelik kamu yatırımları 1980 yılında tüm kamu yatırımlarının yüzde 16.6'sı iken, 1989'de yüzde 7.8'e düştü (de Grammont, 2003: 351). Aynı dönemde Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın bütçesi reel olarak yüzde 70 kesintiye uğradı (de Grammont, 2003: 351).

1988-94 yılları arasında, düşük verimle ve kıt kaynaklarla üretim yapan küçük toprak sahibi köylü nüfusun yapısal fakirliği en temel kalkınma sorunlarından biri kabul edildi. Bu kesimin tarımsal üretimi daha dinamik ve kârlı üretim yapabilecek işletmelere bırakarak, daha iyi gelir sağlayacak sektörlere geçmesi gerektiği iddia edildi (de Grammont, 2003: 352). 1990-94 yılları arasında uygulanan tarımsal üretimin modernleştirilmesi çalışmaları için Tarım ve Su Kaynakları Bakanlığı'nın belirlediği temel sorunların başında taban fiyat gibi tarım politikaları, küçük toprak sahipliğinden (*minifundia*) kaynaklanan çeşitli sorunlar ve tarımsal krediler vardı (SARH, 1990). Carlos Salinas de Gortari hükümeti (1988-94) döneminde tarımsal kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesini kolaylaştıracak yasal düzenlemeler yapılarak, sürece hız kazandırıldı; GATT gereğince ABD'den ve Kanada'dan girecek tarımsal ürünlere uygulanan gümrük tarifeleri aşağı çekildi; tarımsal kredi ve sigorta sistemleri yeniden yapılandırıldı; mısır ve fasulye dışındaki temel ihtiyaç ürünlerdeki taban fiyat uygulamalarına son verildi (Peña, 2004; Ramirez ve Morales, 2004). Özellikle mısır ekimi için verilen kredilerdeki düşüş geleneksel tarımın geldiği noktayı göstermesi bakımından çok önemlidir: 1987 yılında 3 milyon hektarlık mısır ekimi için kredi sağlayan BANRURAL, 1994 yılına gelindiğinde yalnızca 154 000 hektarlık alan için kredi desteği verdi (Schwentesius vd., 1995: 12).

Devlet desteklerinin büyük ölçüde ticari tarımsal ürünlere doğru kaydırılmasına rağmen, 1990'ların ortalarında Meksika kırsalında hâlâ geçimlik üretim yapan köylülük hakimdi. 1994 yılı istatistiklerinde üreticilerin yüzde 45.9'u kendi ailesinin tüketimi için üretim yaptığını, yüzde 43.4'ü ürünlerinin bir kısmını kendi ailesinin tüketimi için, bir kısmını da ulusal ve yerel pazarda satmak için ürettiğini ve yalnızca yüzde 0.3'ü ürünlerini yalnızca ulusal ve uluslararası piyasalara sattıklarını beyan etmişlerdir. Hatta kahve üreticileri çıkarıldığında son oran yüzde 0.09'a kadar düşmektedir (INEGI, 1995). Ticari ürün ekimi yapılan araziler tüm toprakların yüzde 2'sine denk gelen 500 000 hektarlık bir alanla sınırlıdır (de Grammont, 2003: 360). Kredi kaynaklarının azalmasına paralel olarak binlerce üretici ekim yapamaz hale getirildi. 1989-93 yılları arasında tarımsal üretkenlik yüzde 35 düşerken, küçük üreticilerin geliri yüzde 70 geriledi

(Harvey, 1996: 192). Meksikalı köylü, ailesinin temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak hale getirildi.

Neoliberal politikaların yıkıcı etkisini özellikle kırda göstermeye başlamasına paralel olarak 1989 yılında, PRI, zayıflamakta olan iktidarını kırda yeniden güçlendirmek için planlanmış kırsal yoksulluğu önleyici destek politikalarını uygulamaya başladı. 1988 yılının Aralık ayında uygulanmaya başlanan Ulusal Dayanışma Programı'nın (*Programa Nacional de Solidaridad* - PRONASOL) kırsal yoksullukla mücadele programlarının ilki ve en kapsamlısı olduğu söylenebilir. Yerelleştirilmiş kırsal yoksullukla mücadele uygulamaları olarak tanımlanabilecek bu program kapsamında, eyalet ve belediye hükümetlerinin sorumluluğu yardıma muhtaç aileleri tespit ederek federal hükümete bildirmekti. Seçilen ailelere yardımlar[8] doğrudan Devlet Başkanlığı ofisinden yapıldı (SEDESOL, 1993). 1990 yılında eyaletler ve belediyeler tamamen devreden çıkarıldı. Destek talep eden ailelerin doğrudan federal hükümete başvurmaları zorunluluğu esas kılındı. PRONASOL için ayrılan kaynak yerel yönetimlerin bölgesel kalkınma bütçelerine aktarılmaya devam ederken bu bütçe kalemlerinin kullanım yetkisi başkanlık ofisine geri devredildi. PRONASOL yardımlarının aktarıldığı bölgelerdeki yoksulluk indeksleri bu yardımların en yoksul kesimlere gönderilmediğini gösterir. Üstelik, yardımların gönderildiği belediyelerin, genellikle 1994 seçimlerinde PRI'yi desteklemiş olması da dikkat çekicidir (Laurell, 2003: 339).

Muğlak koşullara sahip keyfi devlet yardımlarına muhtaç bırakılmış bir köylülüğün varlığında kırda örgütlü mücadelenin güçlenmesinin daha da zorlaşmış olması şaşırtıcı değildir. PRONASOL projeleri küçük dayanışma komiteleri yoluyla belirleniyordu. Tüm ülkede kurulan toplam 5000 komite, kaynakların nasıl kullanılacağı üzerindeki (y)etkileri sebebiyle 1990'lı yıllarda üretici ve çiftçi örgütlerinin yerini alarak, daha önce görece etkin olan bu örgütlerin işleyişini büyük ölçüde zayıflattı (Mackinlay, 2004: 304). Zayıflatılmış bir kırsal toplumsal mücadele ortamında tarımın kapitalistleşmesi sürecine hız kazandıracak adımların atılması mümkün hale geldi.

1991 yılında yapılan Anayasa değişikleriyle birlikte, toprak mülkiyetinde, kredilerin ve fiyat destek politikalarının sonlandırılmasına paralel olarak önemli bir dönüşüm yaşandı. 1991 yılında tüm toprakların yarısından fazlasını kapsayan

[8] PRONASOL desteklerinin sosyal yardım programlarından (gündüz bakım evleri kurulması, mısır değirmenleri inşası/tamiri, çeşitli kültürel etkinlikler düzenlenmesi, kamu sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, eğitim bursları verilmesi), alt yapı projelerine (sulama kanallarının inşası/tamiri, baraj inşası/tamiri, pompalı kuyu drenajı ve yol projeleri) kadar uzanan geniş bir kapsamı vardı. Tarımsal üretim faaliyetlerinin geliştirilmesi (mısır ve fasulye ekimi için kullanılacak mikro krediler, köylü örgütlerinin finansmanı) ve alternatif kırsal istihdam kaynaklarının iyileştirilmesi de (el ürünlerinin desteği, tarımsal günlük işçiliğin kurumsallaşması) PRONASOL desteklerinin kapsamı içindeydi.

(102 milyon hektar) *ejido*lar[9] kapitalist tarımın önündeki en önemli toplumsal engeldi ve Devrim'in yadigarı olan Anayasa'nın 27. Maddesi *ejido*ların arkasındaki yasal korumaydı. 1991 yılının ilk aylarında başlayan NAFTA üyeliği görüşmeleri sırasında ABD temsilcileri *ejido*ların kolektif mülkiyet ve kullanım haklarının Meksika Anayasası'ndan çıkarılmasını üyelik koşulu olarak öne sürdü. 1991 yılının Kasım ayında bu maddede yapılan ve üç ay sonra uygulamaya konulan değişiklikle *ejido* toprakları yasal olarak alınıp, satılabilen veya kiralanabilen mülkler haline getirildi. Ayrıca özel mülkiyetin korunması ilkesi vurgulanarak, köylülerin, sahibi tarafından kullanılmayan toprakların yeniden dağıtımı veya *ejido* yapılması istemiyle imza toplama ve dilekçe verme hakları (*rezago agrario*) Anayasa'nın 27. Maddesinden çıkarıldı (Cornelius ve Myhre, 1998). *Caciqueler*in yoksul çiftçilerden toprakları satın almaları sonucunda, büyük topraklar üzerinde kapitalist tarımın gelişmesi süreci hızlandı (Harvey, 1996: 195). Sonraki adım ise kapitalist tarım şirketlerinin doğrudan Meksika kırsalına girebilmesine yönelikti. Aynı reformla bu topraklarda şirketlerin kurulması olanaklı hale getirildi.

1991 öncesinde özel şirketler doğrudan tarımsal üretimle uğraşamazlardı; tarımsal ve hayvansal ürünleri üreticisinden satın alır veya çiftçilerle ortaklıklar kurabilirlerdi. Ancak son şekli verilmiş 27. Maddeyle özel şirketlerin yasal sınırlar içinde kişilerden toprak satın almasına izin verildi. Bir şirket en fazla bir kişinin sahip olabileceği toprak alanının 25 katı (2500 hektara kadar sulanabilir araziyi veya 5000 hektar yağmur suyu ile sulanan arazi) toprak satın alabilecekti. Reform aynı zamanda *ejido* sahipleri ile şirketler arasında kurulacak işbirliklerine de olanak tanıyordu. Böylece, orman arazilerinin, su ve maden kaynaklarının ve balıkçılık ürünlerinin metalaşmasının önündeki tüm yasal engeller kaldırılmış oldu.

27. Madde reformunun ardından 1992 yılı içinde *ejido* toprakları üzerinde hak sahibi olanlar arasında çok sayıda anlaşmazlığın çıkması, bazı yeni düzenlemelerin yapılması gerekliliğini ortaya çıkardı (Appendini, 2001). Bu doğrultuda, *Ejido* Haklarının Kadastrosu ve Kentsel Konutların Parselizasyonu Programı (*Programa de Certificación y Titulación de Derechos Ejidales y Titulación de Solares* - PROCEDE) *ejido* topraklarının düzenlenmesi ve hukuki hak sahipliğinin yasal olarak güçlendirilmesi amacıyla 1993 yılında uygulanmaya başladı. PROCEDE programı ile *ejido* topraklarının yüzde 75'inin kadastrosu yapılarak özel mülkiyet haline dönüştürüldü. Böylece bu toprakların özelleştirilmesinin önündeki pratik engeller de kaldırılarak, arazi piyasasının canlanması ve tarımsal sektöre yeni yatırımların çekilmesi süreçlerine hız

[9] Ancak bu toprakların yalnızca 20 milyonu sulak arazidir. Geri kalanı mera, orman alanı ve tarıma uygun olmayan topraklardır (INEGI 1993).

kazandırılmış oldu. Devlet desteklerine olan erişimi hızla zayıflayan *ejido* komitelerinin topraklarını satması mümkün kılındı.

*Ejido* birliklerinin de içinde olduğu CNC'nin, 27. Madde reformunu koşulsuz olarak desteklemesi kırsal toplumsal mücadelenin geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir. 1985 yılında kurulan Otonom Bölgesel Köylü Örgütleri Ulusal Birliği (*La Unión Nacional de Organizaciones Regionales Campesinas Autónomas* - UNORCA) öncelikli olarak eyaletler ve belediyeler düzeyinde örgütlenme stratejisini tercih etti. Örgütün kuruluş aşamasında her türlü devlet kontrolünden özerk olma ilkesi vurgulansa da, 1980'lerin sonuna doğru "devlet ile diyalog içinde bir mücadele stratejisi çizme" yoluna girildi (Fox ve Gordillo, 1991). UNORCA, bu yaklaşımıyla, 1982-88 yılları arasında devlet ve uzlaşmacı toplumsal örgütler arasında sağlanan Toplumsal Mutabakat (*Concertación Social*) içinde kırsal kalkınma politikalarının tasarlanmasında ve uygulanmasında en etkin örgüt haline geldi (Bartra vd., 1991). Bu süreçte, UNORCA ve CNC arasında yakın organik ilişkiler gelişti. 1989 yılında bir UNORCA liderinin CNC'nin genel sekreterliğine atanması ile CNC'de demokratikleştirme çabaları olduğu izlenimi verilmeye çalışıldıysa da, bu CNC'nin meşruiyetini yeniden sağlamaya yetmedi.

Kırsaldaki bir diğer örgütlenme stratejisi ürün temelli işbirliklerini güçlendirmekti. Küçük, orta ve büyük ölçekli üreticilerin üretici kooperatiflerinde bir araya gelmesi büyük ticari şirketlerle küçük üreticiyi aynı örgütsel çatı altında birleştirdi. Bu durum küçük ve orta ölçekli üreticiyi kapitalist tarım örgütleriyle uzlaşma zorunluluğuyla karşı karşıya getirdi. Örneğin, 1984 yılında Özel Sektör Koordinasyon Komitesi (*Consejo Coordinador Empresarial*-CCE) bünyesinde kurulan Ulusal Tarım ve Hayvancılık Konseyi (*Consejo National Agropecuario*-CNA) küçük, orta ve büyük ölçekli aile çiftliklerini ve tarımsal sanayi şirketlerini bir araya getiren önemli bir aktör haline geldi (Mackinlay, 2004: 298). 1980'lerin ortalarından itibaren CNA'nın talepleri devlet desteklerinin azaltılması, tarımsal ithalata uygulanan gümrük vergilerinin kademeli ve mevsimsel olarak düşürülmesi, ihracat kotalarının artırılması ve tarımsal ticaretin piyasa mekanizmalarına bırakılması oldu. CNA içinde etkin olan büyük toprak sahibi çiftçiler ve tarımsal sanayi şirketleri 27. Madde'nin değişikliğinin gündeme gelmesi öncesinde de tarımda piyasa ekonomisine kademeli bir şekilde geçilmesi gerektiğini zaten savunmaktalardı. 1992 yılında CNA başkanlığı seçimlerinde devlete ait tarımsal işletmelerin özelleştirilmesiyle kurulan büyük şirketleri temsil eden bir grubun başa geçmesiyle birlikte CNA içindeki küçük üreticiler tamamen marjinalleştirildi. CNC'nin zayıflamasıyla birlikte, CNA tarımsal sektörün çıkarlarını temsil etme iddiası taşıyan önemli bir örgüt oldu. Bu bakımdan CNA'nın CNC'nin yerini aldığı da söylenebilir. Öyle ki NAFTA görüşmelerinde tarım sektörünü CNC değil, CNA temsil etti.

*Ejido*ların özelleştirilmesine karşı en etkin tepki Meksika'nın güney eyaleti Chiapas'tan yükseldi. Zapatista Hareketi 1 Ocak 1994'te silahlı bir ayaklanma ile dört belediyeyi ele geçirerek adını duyurdu. Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu'nun (*Ejército Zapatista de Liberación Nacional* - EZLN) belediye işgalleri herşeyden önce kolektif tarım alanlarını koruma amacı güdüyordu. Ayaklanmanın, Meksika'nın NAFTA'yı imzaladığı güne denk düşmesi tesadüf değildir. Komutan Yardımcısı Marcos, Amerikan halkına "NAFTA anlaşmasıyla hükümetinizin Meksika'nın yerli halklarını ölüme mahkum ederek bir soykırıma onay verdiğini biliyor musunuz?" (Autonomedia, 1994: 68) diye seslenirken, Meksika'nın ekilebilir topraklarının yarısından fazlasını oluşturan 28 000 *ejido*nun geçim kaynağı olan 3 milyon çiftçi ve ailesinin NAFTA sürecinde topraklarından koparılacağına işaret ediyordu (Topal, 2013).

### *3.2. NAFTA sürecinin ivme kazanması*

Meksika kırsalının dönüşümü sürecinin NAFTA üyeliği ile başlamadığı açıktır. Ancak NAFTA'yla birlikte neoliberalleşmenin ivme kazandığının da altını çizmek gerekir. NAFTA çerçevesinde "tek fiyat yasası" gereği iç pazardaki fiyatların uluslararası fiyatlara doğru yaklaştırılması amaçlandı. Devlet destekleri ve gümrük vergileri sonucu iç piyasada bazı ürünlerin fiyatlarının yüksek olduğu ve korumacı politikalar sebebiyle uluslararası rekabetle karşı karşıya kalmayan tarımsal üreticinin etkin üretim yapmak için koşullarını zorlamadığı öne sürülerek, NAFTA anlaşması sonucu Meksika tarımının daha etkin hale geleceği iddia edildi. Dönemin Tarım Bakanı, NAFTA'yla birlikte 'Meksika tarımının uluslararası düzeyde rekabet gücü yüksek ürünlerde uzmanlaşarak, büyük ölçekli yerli ve yabancı yatırımcıyı çekme potansiyelinin güçleneceğini' açıkladı (Arteaga, 1993).

Gümrük vergileri tamamen kaldırılacak ürünlere mısır ve fasulyenin de eklenmesi tarım politikaları açısından bir dönüm noktasına işaret eder (Harvey, 1996: 194). Mısır, fasulye, süt tozu, yarma buğday ve patates gibi hassas ürünlere uygulanan gümrük vergilerinin tamamen kaldırılmasının ardından, NAFTA çerçevesinde kararlaştırılan kotaları aşan miktarda ithal ürün iç piyasaya hakim oldu. Tarımsal alanda faaliyet gösteren en büyük kamu iktisadi teşebbüslerinden olan ve 1980'lerden itibaren kısım kısım özelleştirilip anonim şirket statüsü verilen CONASUPO'nun faaliyet alanı 1998 sonunda yalnızca mısır ve fasulye piyasasına ilişkin kısıtlı düzenlemelerle sınırlandı. Bir yıl içinde *tortilla* (Meksika mutfağında ekmeğin yerine kullanılan, genellikle mısırdan yapılan temel besin maddesi) desteklerinin de kaldırılmasıyla birlikte CONASUPO'nun tüm işlevleri tamamen

sona erdirildi. Bunun etkisiyle, 1999 sonunda 230.000 ton fasulye iç piyasada alıcı bulamadığı için depolarda çürümeye bırakıldı (Mackinlay, 2004: 311).[10]

Mısır ve fasulye üreticileri doğrudan piyasalara erişme, bunun için de alternatif finans ve pazarlama yolları arama gerekliliğiyle karşı karşıya kaldılar (Mackinlay, 2004: 311). Tekila krizi olarak da bilinen 1994-95 ekonomik krizinde birçok küçük ve orta ölçekli çiftçi borçlarını ödeyemeyecek duruma geldi. Borçlarını ödeyemeyen *ejido* birlikleri ve özel toprak mülkiyeti olan küçük çiftçiler bu durumdan mağdur olan küçük ve orta ölçekli kentli bankerlerle birlikte hareket ederek Barzon[11] hareketini kurdular. Barzon hareketi oldukça güçlü bir muhalefetle NAFTA sürecinin küçük ve orta ölçekli üretim yapan çiftçiler üzerindeki etkilerini kamuoyunun dikkatine getirmeye çalıştıysa da, devlet alımlarının azaltılması veya fiyat düzenlemelerine son verilmesi gibi uygulamaları geri döndürmek tartışma konusu bile edilemedi. Hatta, 1994 krizi ertesinde tarıma, hayvancılığa ve ormancılığa ayrılan kamu kaynakları önceki yıllara oranla belirgin biçimde azaltıldı. Bunların yanı sıra, tarımda yeni taşeronlaşma formları görülmeye başladı. Büyük mısır öğütme şirketleri, çiftçilere ürünleri için peşin nakit ödeyerek üreticilerle sözleşme yapma yoluna gittiler (Huacuja, 2009). Sözleşmeli tarım yapamayan daha küçük ölçekli üreticiler topraklarını satarak daha düşük ücretlerle çalışmaya gönüllü tarımsal emek rezervine katılıp, ihracata yönelik üretim yapan orta ve büyük ölçekli tarımsal üreticilerin topraklarında mevsimlik işçilik yapmaya başladılar (de Grammont, 2003: 352-353).

Tarımda neoliberalleşme sürecinin ivme kazanmasının doğal sonuçları kırsal yoksulluk ve bundan beslenen kırdan kente göç hareketleriydi. Zedillo hükümeti döneminde (1994-2000) ilk iş olarak Tarım ve Su Kaynakları Bakanlığı'nın adının Tarım, Hayvancılık ve Kırsal Kalkınma Bakanlığı olarak değiştirilmesi önemli bir dönüşüme işaret eder. Küçük üreticilerin ve geçimlik köylülüğün NAFTA sürecinde yaşayacağı ani değişim ve bunun yaratacağı sorunlar, doğrudan ve şartlı nakit transferleri gibi yoksullukla mücadele amaçlı kırsal kalkınma programlarıyla soğurulmaya çalışıldı. Bu kalkınma programlarının temel amaçlarının kırsaldaki beşeri sermayeyi geliştirmek ve alternatif gelir fırsatları yaratmak olduğu savunuldu.

Doğrudan nakit transferleri Salinas hükümeti döneminin son yılında başlatılıp, Zedillo hükümeti tarafından devralındı. Zedillo Ekim 1993'te Kırsala Doğrudan Destek Programı'nı (*El Programa de Apoyos Directos al Campo* -

[10] NAFTA'nın hayvancılık sektörü üzerine de benzer olumsuz etkileri oldu. Hayvancılık sektörü ihracat potansiyellerini kaybederken, kuzey sınırından giren ithal hayvansal ürünlerle rekabet etme güçlüğü yaşadı.

[11] *Barzon* kelimesi İspanyolcada saban ile atları birleştiren halatın asılı olduğu halka anlamına gelir. Hareket bu ismi Devrim sonrasında yazılmış olan ve söylenen fakir köylünün büyük toprak sahipleri tarafından nasıl sömürüldüğünü anlatan aynı isimli bir halk türküsünden alır.

PROCAMPO) ilan etti. PROCAMPO ile hükümet alımlarının ve fiyat desteklerinin geri çekilmesinin yaratacağı olumsuz etkileri yumuşatabilmek amacıyla dokuz ürünle (mısır, fasulye, süpürge darısı, soya fasulyesi, pirinç, buğday, yalancı safran, yarma buğday ve pamuk) sınırlı kalacak şekilde 3,3 milyon üreticiye hektar başına doğrudan kredi verilmesi uygun bulundu. 1994'te Zapatista ayaklanmasının ardından Chiapas ve Oaxaca'da en önemli ürün olan kahve desteklenen ürünler listesine eklendi. PROCAMPO kendi tüketimi için ekim yapan ve hiçbir destekten yararlanamayan 2.2 milyon çiftçiyi kapsaması açısından önemli olmakla birlikte uluslararası piyasa fiyatlarıyla karşı karşıya bırakılmış olan bu kesime kısa süreli bir rahatlama getirmekten öteye gidemedi (Harvey, 1996: 194).

1994 yılından sonra kırsala ayrılan kaynakların tamamen kesilmesiyle birlikte kırsal yoksulluk giderek artan bir sorun oldu. 1990'ların ikinci yarısında uygulanan kırsal kalkınma politikalarının en önemlisi, dünyadaki ilk şartlı nakit transferi uygulamalarından olan Eğitim, Sağlık ve Beslenme Programı'dır (*Programa de Educación, Salud, y Alimentación* - PROGRESA). 1997 yılında başlayan PROGRESA yalnızca kırsal belediyelerde uygulanan bir kalkınma programı olduğundan kırın dönüşümünü doğrudan etkiledi. Ancak, sağlık ocağı ve okulu olmayan yerleşimler bu programın dışında tutulduğundan en yoksul kesim bu desteklerden yararlanamadı (Laurell, 2003).

*Ejido* topraklarının özelleştirmesi ve NAFTA'nın olumsuz etkileri karşısında kırsal hane halkının durumla baş etme stratejisi tarımdışı istihdama yönelmek ve kentlere veya yurtdışına göç etmek oldu. Tarım dışı istihdamdaki büyüme, 1991 yılında yüzde 43.9 olan tarımsal üreticilerin oranının, 1999 yılında yüzde 39.7'e düşmesinden anlaşılabilir. Buna paralel olarak bir yandan da iş arama maksadıyla kent merkezlerine ve ABD'ye mevsimlik veya kalıcı göç süreci hızlandı. 1999 yılında Oaxaca eyaletine ABD'de mevsimlik veya kalıcı olarak çalışan göçmenlerden gelen havaleler Oaxaca eyaletinin toplam bütçesine eşittir. Benzer şekilde, 1999 yılında Zacatecas eyaletine gönderilen para, eyaletin bütçesinin birbuçuk katından fazladır (de Grammont, 2003: 371). Kırsal nüfus, dışarıya göç eden aile fertlerinin gönderdikleri havalelere bağımlı hale gelirken, bu sürece paralel olarak tarımda kadın ve çocuk emeğinin istihdamı da yaygınlaştı (de Grammont, 2003: 367-368).

2000 yılının Temmuz ayında yapılan seçimlerin öncesinde tarımsal örgütler eylemliliklerini bir ölçüde arttırdılar. 1999 yılı sonu 2000 yılı başında Barzon hareketinin ve fasulye ve süt üreticilerinin başı çektiği büyük eylemlerde NAFTA kotalarını aşan miktarların üzerinde yapılan ithalata yönelik gümrük vergilerinin artırılması talep edildi. Eylemciler, 1981-1999 yılları arasında devletin tüm tarım sektörü harcamalarının yüzde 74.6 azaldığına dikkat çektiler (Calva, 2000). Ancak

yapılan bu eylemlerin güçlü bir kamuoyu yaratmada yeterince etkili olmadığı söylenebilir.

### *3.3. 2000'li Yıllarda "Sürdürülebilirlik"*

2000 yılında PRI'nin 70 yıldan sonra başkanlığı kaybetmesi ve Milli Hareket Partisi'nin (*Partido Acción Nacional*- PAN) iktidara gelişi yine eylemlerle karşılandı. Ağustos 2001 yılında CAP'ın örgütlediği eylemlilik karşısında, Vicente Fox hükümeti müzakere etmeyi kabul etti. 2001 Aralık ayında Fox hükümetinin Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma Yasası'nı geçirmesi, CAP'la yapılan görüşmelerde kırsal kalkınmaya daha fazla kaynak aktarılması konusunda varılan anlaşmayla uyumlu görülebilecek bir gelişmedir.

O tarihten bügüne kadar "sürdürülebilirlik" Meksika kırsalına ilişkin geliştirilen politikalarda anahtar kelime oldu. Kırsal kolektiflerin temel sorununun küçük üreticilik ve geçimlik köylülük olduğu ve bu durumun mutlak yoksulluğun temel nedenini teşkil ettiği iddiaları dönemin hükümeti tarafından sıklıkla dile getirildi Buradan hareketle sürdürülebilir kalkınmanın üç temel ilke üzerine kurulacağı vurgulandı: 1. Doğal kaynakların yerel kolektiflerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla adil bir biçimde kullanılması; 2. Doğal kaynakların gelecek nesillerin temel ihtiyaçlarını riske atmayacak biçimde kullanılması; 3. İlk iki ilkenin uygulanmasını sağlamak amacıyla kalkınma politikalarının belirlenme sürecinde yerel katılımın artırılması.[12] Ancak yasanın devamında, bu ilkelerle örtüşmeyecek şekilde, çözüm olarak köylülüğün mutlaka piyasa için üretim yapan çiftçiliğe doğru evrilmesi veya bunun mümkün olmadığı durumlarda kırsalda çeşitli istihdam olanaklarının yaratılması gerekliliği vurgulanıyordu. [13]

Sürdürülebilir kırsal kalkınma tartışmalarında tarım ve tarım-dışı ilişkisine dair yeni bir yaklaşım geliştirilmesi dikkat çekicidir. Tüm yasa metinlerinde daha önce "tarım-dışı" kelimesinin kullanıldığı her durumda istisnasız olarak "çeşitli" kelimesinin kullanılması tesadüf değildir. Bu yeni anlayış, tarım sektörünü diğer sektörlerle ilişkilendirmek gerekliliğini, hatta tarımın diğer sektörlerle ilişkili kalabildiği ölçüde kalkınma politikalarına dahil edilebileceğini ima eder. Sermayenin uluslararasılaşma sürecinin kırsalda hız kazanmasıyla birlikte sermaye hareketliliğinin yerel ekonomik ve siyasi ilişkileri belirleyen önemli bir etken

---

[12] Sürdürülebilirlik kavramı kalkınma çalışmalarına 1987 yılındaki Brundtland Raporu'nun yayımlanmasıyla birlikte girdi (WCED, 1987). Sosyal habitatın ve doğal kaynakların kötüleşmesinin bir kalkınma sorunu olduğuna işaret eden bu rapor daha sonra 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda temel politika sorunsalının tanımlanmasında oldukça etkili oldu (Peet ve Watts, 1996: 3). Bu konferans iklim değişikliği, bioçeşitlilik ve çölleşme gibi küresel çevresel sorunların yanısıra yerel halkın yaşam alanlarına ilişkin sorunları da öne çıkardı. 2001 yılında çıkarılan bu sürdürülebilir kırsal kalkınma yasası sürdürülebilirlik kavramının çerçevesinin çizildiği Birleşmiş Milletlerin metni ile tam bir uyumluluk gösterir.

[13] www.diputados.gob.mx/LeyesBiblio/pdf/235.pdf.

olduğu açıktır. Bu dönüşümün en önemli göstergelerinden birisi de Meksika kırsalında tarımsal sanayinin özellikle 2000'li yıllarda ivme kazanmasıdır (Blanca, 2004). Tarımsal sanayinin çoğunlukla tarım sektörünün güçlü olduğu eyaletlerde (Guanajuato, Hidalgo, Jalisco, Michoacán, San Luis Potosí, Zacatecas) gelişmesi doğal bir durumdur. Ancak dikkat çekici olan, tarımsal sanayi fabrikalarının yanısıra 1990'ların sonlarında Aguacalientes, Campeche, Durango ve Yucatan gibi kırsal eyaletlerde *maquiladora* fabrikalarının kurulmaya başlamasıdır. Meksika'nın özelllikle ABD'ye ihraç ettiği en önemli "ürün" olan topraksız köylülerin ve küçük çiftçilerin ucuz emeği artık *maquiladora* işçisi olarak kendi yerelinde istihdam edilebilir hale gelmiştir (Vega ve de la Mora, 2003: 190). Kırsaldaki hanehalklarının göç etme zorunluluğuyla karşı karşıya kalmadan, tarım dışı sektörlerde istihdam edilebilmesinin doğrudan yabancı yatırımları arttırıcı etkisi açıktır. Dolayısıyla, bu durum Meksika ekonomisinin uluslararası ekonomiye eklemlenme biçimine ilişkin önemli bir dönüşüme işaret eder. Ancak bu sürecin hız kazanabilmesi için Meksika kırsalının yeniden yapılandırılması gerekiyordu.

2001 yılında Orta ve Güney Amerika'nın ekonomik entegrasyonunu sağlama amacıyla kurulan Puebla Panama Planı'nın (*Plan Puebla Panama*- PPP) ilk günlerinden itibaren öne çıkan vurgulardan biri Meksika kırsalındaki yerel kolektiflerin dağınıklığı oldu. Bu metinlerde altyapı ve temel hizmetlerin iyileştirilerek kırsal entegrasyon merkezleri kurulup, dağınık haldeki kolektiflerin biraraya toplanmasının bölgenin yarışmacılığını arttıracağı iddia edildi (PPP, 2001: 192). Küçük üreticilerin ve köylü örgütlerinin artan tepkileriyle meşruiyetini kaybetme noktasına gelen PPP, 2003 yılında kendisini lağvetti. Ancak PPP içinde geliştirilen kırsal kalkınma politikaları, 2008 yılında Orta-Amerika Projesi (*Project Meso-America*) adı altında yeniden hayata geçilirdi.

Sürdürülebilir Kır-Kentler adı altında Chiapas eyaletinde uygulanmaya başlanan kırsal dönüşüm projelerinin ilk adımları 2007 yılında atıldı. Küresel İklim Değişikliği Eylem Planı içindeki Afet Yasası gereği doğal afetler açısından risk taşıyan bölgelerdeki yerleşimlerin bir araya getirilmesinin zorunlu olduğu ve bunun aynı zamanda Birleşmiş Milletler Milenyum Amaçlarına da uygun olduğu iddia edildi. Dağınık halde yaşayan kırsal nüfusun kurulan iki kır-kentte ve kurulma aşamasında olan diğer altı kır-kentte bir araya toplanması amaçlanıyordu. Bu süreçte küçük üretici ve geçimlik tarım yapan hanehalkları topraklarından koparılarak, o bölgelerde kurulması planlanan *maquiladora* fabrikalarında istihdam edilirken, tarımsal sanayi şirketleri küçük toprak parçalarını sahiplerinden piyasa fiyatlarının çok altında satın alma yarışı içine girmiş durumdalar. Bir araya getirilerek özel sektör elinde toplanan bu topraklar üzerinde tek ürün tarımı yoluyla bio-yakıt veya farklı ticari tarımsal ürünlerin üretimi 2010 yılından itibaren endişe verici boyutlara ulaşmış durumda. Bu süreç Meksikalı köylünün

kendi hanehalkının geçimini sağlayacak tarımsal faaliyeti yapacağı toprağından koparılması ve dolayısıyla gıda güvenliğini ve gıda egemenliğini tamamen yitirmesi anlamına gelecek (Topal, 2012).

Bu süreçte zaten zayıflamış halde olan örgütlü kırsal mücadele etkinliğini tamamen yitirme noktasına gelmiş durumda. Halen Meksika kırsalında toplumsal mücadele insan hakları, çevre, etnik kimlik, kadın gibi tekil gündemler etrafında bir araya gelen ve siyasal alana doğrudan müdahale etme perspektifi taşımayan nispeten küçük sivil toplum örgütlerince yönlendiriliyor. Zapatista hareketiyse 1990'ların sonlarından itibaren kimlik ve tanınma politikalarıyla sınıf siyaseti arasında bir öncelik sonralık ilişkisi kurup, birincisi üzerinden siyaset ve strateji geliştirirmeyi tercih etmiş durumda (krş. Ramon, 1998). Öyle ki, 2000 yılında iktidara gelen Fox hükümetinin Zapatista bölgelerinden ordu güçlerini çekip, kongreye yerli hakları ile ilgili bir yasa tasarısı sunması geniş çevrelerce sevinçle karşılandı. PAN'ın muhalefette olduğu yıllar boyunca NAFTA sürecine tam destek veren ve hatta görüşmelere doğrudan katılan bir parti olduğu Zapatista Hareketi önderlerince de bilinen bir durumdu. Ancak yerli hakları yasa tasarısının kabul edilebilmesini sağlamak için Zapatista hareketi tarımın kapitalistleşmesinin önüne açacak politikalar karşısında etkin bir mücadele veremedi. Dolayısıyla bu süreçte EZLN'nin küçük üreticinin tamamen yoksullaşmasına ve mülksüzleşmesine büyük ölçüde sessiz kaldığı söylenebilir. Chiapas'a bağlı 4 farklı belediyede toplam 22 haneyle yapılan odak grup görüşmelerinde, Zapatistaların yerli halkın toprak ve özgürlük mücadelesine iyi önderlik edemediği ve köylüyü yalnız bıraktığı sıklıkla dile getirilen bir şikayet oldu (Topal, 2013).

## 4. Sonuç

Devrim ertesinde kurulan rejimin tüm toplumsal sınıflara ve katmanlara eşit uzaklıkta konumlandığı iddiasının Meksika'da toplumsal rızayı tesis etmekte büyük ölçüde başarılı olduğu söylenebilir. 1940'dan, 1970'lere kadar etkinlik gösteren tarımsal mücadelenin başat örgütleri de korporatist denebilecek bu toplumsal yapılanma içinde şekillendiler. Bu örgütler, devlete bağımlı hale getirilerek kontrol altında tutuldular (Gordillo, 1988). Bu noktada Gramsci'nin "rıza ve zor arasında çürüme ve hile vardır" sözünü hatırlatalım. Meksika örneğinde olduğu gibi çürüme ve hile antagonizmayı sonuçsuz kılma amacıyla tarımsal mücadelenin liderlerinin satın alınarak ahlaksızlaştırılması şeklinde kendini gösterir (karş. Gramsci, 1971: dipnot 80).

Ancak 1970'li yıllara gelindiğinde, tarım politikalarındaki dönüşüm ve makroekonomik darboğaz koşullarında bu korporatist yapının sürdürülmesinin güçleştiği söylenebilir. 1960'ların başına kadar ulusal ekonominin tesisi için uygulanan tarım politikaları küçük üreticiyi ve köylüyü korurken, devlet desteklerinin sanayiye kaymaya başlaması ve tarımda ölçek ekonomisinin önem

kazanmasıyla birlikte küçük üreticilere ve geçimlik köylülere sağlanan destekler belirgin olarak azaltılıp, kahve ve şeker pancarı gibi geleneksel ihraç ürünlerine verilen destekler arttırıldı. 1970'li yıllar hem kırsal nüfusun hem de kentli çalışan sınıfların eylemliliklerinin görece yoğun olduğu bir dönem olsa da, 1980'lerin başında yaşanan ödemeler dengesi sorunları sonucu patlak veren borç krizi ertesinde ekonominin dümeninin hangi yöne kırılacağı büyük toprak sahiplerinin ve sanayi sermayesinin talepleri doğrultusunda belirlendi.

Az sayıda uluslararası tarımsal sanayi şirketinin dünya pazarını ele geçirmeye başlamasına paralel olarak önce GATT, ardından NAFTA üyeliğiyle birlikte Meksika kırsalı da büyük ölçüde bu şirketlerin hakimiyetine girdi. Kahve ve şeker kamışı gibi geleneksel ihraç ürünlerinin yerini devlet desteklerinin yön değiştirmesiyle birlikte bio-yakıt ürünleri almaya başladı. GATT ve NAFTA görüşmeleri süreçlerinde taban desteğini yitirmiş korporatist tarımsal örgütlere muhalefet edecek bir kırsal mücadele dinamiğinin oluşmadığını söylemek mümkün. Bu yıllarda kırsaldaki en etkin aktör Zapatista hareketi oldu. Ancak özellikle 2000'li yıllarda Zapatistaların yerli halkların kimlik ve tanınma hakları mücadelesine öncelik vermesiyle birlikte, yaşanan hızlı ve kapsamlı tarımsal dönüşümü muhalefetinin merkezine alan hiçbir örgüt kalmamış oldu. Bu çalışmanın dayandığı 2010-2012 yıllarında yürütülen saha araştırması sırasında Chiapas'da bile Zapatista hareketinin oldukça zayıfladığı, Meksika kırsalında etkinlik gösteren aktörlerin siyasi alana müdahale etme perspektifi taşımayan tekil gündemler etrafında bir araya gelmiş çoğu görece küçük sivil toplum örgütleri olduğu dikkat çekiciydi.

Son olarak, 2000'li yıllarda sürdürülemeyeceği kabul edilen tek olgunun yalnızca yapısal yoksulluk değil, muhalefet boşluğuna rağmen darboğazları giderek daha belirgin hale gelen küresel kapitalizmin kendisi olduğunu vurgulayalım. Kırda ve kentte yeni iş imkanlarının yaratılamaması sorunu karşısında uygulanan kimi yoksullukla mücadele politikalarıyla eş zamanlı olarak daha agresif bir neoliberal politika dalgası gündeme geldi. 1980'li yıllardan beri yaşanan eğitim, sağlık, sosyal sigorta gibi kamu hizmetlerinin piyasalaşmasının yanı sıra, doğal kaynakların metalaşması ve hatta yaşamın patentlenmesi gibi politikalar kapitalizme içkin değer krizlerini öteleme çabaları olarak da anlamlandırılabilir. Nitekim 2000'li yıllar boyunca bastırılmaya çalışılan kriz eğilimi 2008 küresel finans kriziyle su yüzüne çıkmış durumda. Ancak kriz Meksika kırsalında yeni bir fırsat yaratmış görünüyor.

Sürdürülebilir kır-kent projeleri krize Meksika kırsalından bulunan yanıtlardan biri olarak değerlendirilebilir. Kırsal emek 1970'lerden itibaren, Marx'ın "biçimsel boyunduruk" (*formal subsumption*) dediği durumu andıran bir haldeydi. Göç, mevsimlik işçilik veya sözleşmeli tarım gibi yollarla emek ödünç alınıyor ve kapitalist üretim içinde kullanılıyordu. Ancak kapitalist ilişkilerle

eklemlenmiş olsa da onun dışında durabilen bir toplumsallıktan söz edilebilirdi. Kriz ertesinde hız verilen kır-kent projeleri uluslararası sermayenin doğrudan yatırımını çekmekten daha öteye gidecek "devrimci" bir uygulama olma potansiyelini taşıyor. Bu projeyle, geleneksel olarak tarımla uğraşan hane halkları yeni kurulacak yerleşim yerlerine taşınarak, onların kırsal sanayi işçisi rezervine dönüştürülmesi planlanıyor. Bu projenin amaçları, Marx'ın "sermayenin gerçek boyunduruğu" (*real subsumption*) dediği, kapitalist ilişkilerin dışında bir alan kalmadığı, sermayenin emeği yarattığı ve biçimlendiği durumu betimliyor. Ona göre "[s]ermayenin emek üzerinde gerçek boyunduruğuyla birlikte üretim tarzının kendisinde, emeğin üretkenliğinde ve sermayeci ile işçi ilişkisinde tam ... bir devrim meydana gelir" (Marx, 2010: 796). Böylelikle, Meksika Devrimi'yle başlayan bu çalışma "sürgit ilerleyen ve yenilenen" (Marx ve Engels, 2013: 33) bir başka devrimle sonlanıyor.

## Kaynaklar


AI CAMP, R. (2011), *Mexico: What Everybody Needs to Know*, Oxford, New York: Oxford University.

AMIN, S. (2009), Dünya Yoksulluğu, Yoksullaşma ve Sermaye Birikimi, *Mülkiye*, 262, 89-98.

APPENDINI, K. (2001), *Land Regularization and Conflict Resolution: The Case of Mexico*. http://ftp.fao.org/sd/sdaa/Appendini-FullText_.doc

ARTEAGA DOMINGUEZ, E. (1993), La Situación del ejido zacatenaco en el contexto de la "modernización el campo". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ciencia Politica, Faculdad de Derecho, UAZ: Zacatecas. La Sociedad y sus Dilemas. Tomo I: Contornos del presente.

AUTONOMEDIA (1994), *Zapatistas!: Documents of the New Mexican Revolution*, New York: Autonomedia.

BARTRA, A. (1980), "Crisis agraria y movimiento campesino en los setenta", *Cuadernos Agrarios* 10-11, 15-64.

BARTRA, A. (1991). "Pro, conrtras y asegunes de la 'apropiación del proceso productivo'" *Los nuevos sujetos del desarrollo rural* içinde, A. Bartra v.d. (der.). Mexico City: ADN Editores.

BARTRA, R. (1982), *Estructura agraria y clases sociales en México*, Mexico City: Fondo.

BLANCA, R. (der.) (2004), *El sector agropecuario Mexicano frente al nuevo milenio*, Mexico City: Plaza y Valdés ve ISSUNAM

CALVA, J. L. (2000), *México más alla del Neoliberalismo: Opciones dentro del cambio global*, Mexico City: UNAM.

CORNELIUS, W. ve MYHRE, D. (der.) (1998), *The Transformation of Rural Mexico: Reforming the Ejido Sector*, La Jolla: Center for U.S.-Mexican Studies, University of California, San Diego.

CORNELIUS, W. (1999), "Introduction", *Subnational Politics and Democratization in Mexico* içinde. W. Cornelius (der.), La Jolla: Center for U.S.-Mexican Studies, University of California, San Diego.

DE GRAMMONT, C. (2003), "The agricultural sector and rural development in Mexico: Consequences of economic globalization", *Confronting Development: Assessing Mexico's Economic and Social Policy* içinde K.J. Middlebrook, E. Zepeda (der.) Stanford, CA: Stanford University.

ESTEVA, G. (1980), *La batalla en el Mexico rural*, Mexico City: Siglo Ventiuno.

FOX, J. ve GORDILLO, G. (1991), "Entre el estado y el mercado: perspectivas para un desarrollo rural autónoma en el campo mexicano." *Los nuevos sujetos de desarrollo rural* içinde, A. Bartra v.d. (der.). Mexico City: ADN Editores, 48-100.

FRANK, A. G. (1982), *La agricultura Mexicana: tranformación del modo de producción 1521-1630*. Mexico City: Era.

GORDILLO, G. (1988), *Campesinos al asalta del cielo: de la expropiación estatal a la apropiación campesina*, Mexico City: Siglo Ventiuno.

GRAMSCI, A. (1971), *Further Selections from the Prison Notebooks*, New York: International Publishers.

HAMILTON, N. (1982), *The Limits of State Autonomy: Post-Revolutionary Mexico*, Princeton New Jersey: Princeton University.

HARVEY, N. (1996), Rural Reforms and Zapatistas Rebellion: Chiapas, 1988-1995, *Neo-liberalism Revisited: Economic Restructing and Mexico's Political Future* içinde, Gerado Otero (der). Oxford: Westview.

HERTFORD, R. (1971), Sources of Change in Mexican Agricultural Production, 1940-1965, *Foreign Agricultural Economic Report.*

HOBSBAWM, E. (1994), *The Age of Extremes: A History of the World, 1914–1991*, New York: Pantheon Books.

HUACUJA, F. E. (2009), Políticas públicas y maíz en México: el esquema de agricultura por contrato, *Anales de geografía de la Universidad Complutense***,** 29 (2), 65-82.

INEGI (Instituto Nacional de Estadistica, Geografia e Informática), (1993), VII Censo Agropecuario, Resultados Preliminares, Mexico: INEGI.

JESSOP, B. (1990), *The State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*, Penn State University Press.

KATZ, F. (1981), *The Secret War in Mexico: Europe, the United States, and the Mexican Revolution*. Chicago, Londra: The University of Chicago Press.

KEHOE, J. T. ve MEZA, F. (2011), Catch-up Growth Followed by Stagnation: Mexico, 1950-2010. *Latin American Journal of Economics* 48 (2), 227-68.

LAURELL, (2003), The Transformation of Social Policy in Mexico. K.J.Middlebrook ve E. Zepeda (der.) *Confronting Development: Assessing Mexico's Economic and Social Polciy Challenges*, Stanford, CA: Stanford University Press, 320-49.

MACKINLAY, H. (2004), "State Corporatism and Peasant Organizations: Towards New Institutional Arrangements." *Mexico in Transition: Neoliberal Globalism, the State and Civil Society* içinde, G. Otero (der.). New York: Zed Books.

MARX, K. (2010), *Kapital Cilt I: Ekonomi Politiğin Eleştirisi* (Çeviri: Nail Satlıgan ve Mehmet Selik), İstanbul: Yordam Kitap.

MARX, K. ve ENGELS, F. (2013), *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar* (Çeviri: Nail Satlıgan, Tektaş Ağaoğlu, Şükrü Alpagut), İstanbul: Yordam Kitap.

OTERO, G. (2004), *Farewell to the Peasantry? Political Class Formation in Mexico*, Boulder ve Oxford: Westview.

PEET, R. ve WATTS, M. J. (1996), *Liberation Ecologies, Environment, Development, Social Movement*s, London: Routledge.

PEÑA, J. (2004), *El sector agropecuario mexicano frente al nuevo milenio* içinde, B. Rubio ve A. M. Aragones (der.), Mexico City: IISUAM/Plaza y Valdés Editores.

PPP (Plan Pueblo Panama), (2001), *Documenta Base, Capítulo México Informe* Ejecutivo.www.ciesas-golfo.edu.mx/istmo/pppbase/PlanPP1.

QUINTANA, R. D. (1997), El sector agropecuario y los paradigmas del desarrollo económico mexicano, *Economía, Teoría y Práctica*: *Nueva Epoca* (7).

RAMIREZ, C., ve MORALES, N. (2004), *El sector agropecuario mexicano frente al nuevo milenio* içinde, B, Rubio ve A. M. Aragones (der.), Mexico City: IISUAM/Plaza y Valdés Editores.

RAMON, P. P. (1998), "Zapatistas de la Revolución a la Política de la Identidad", *America Latina Hoy*, 19, 5.

SARH (Secretaría de Agricultura y Recusos Hidráulicos), (1990), Programa Nacional De Modernización del Campo, 1990-1994, *Comercio Exterior* 40 (10), 987-1008.

SCHWENTESIUS, R. vd. (1995), "La cartera vencida del sector agropecuario: evolución, causas, soluciones" *Reporte de Investigación* 25. Mexico: Centro de Investigaciones Económicas, Sociales y Tecnológicas de la Agricultura y la Agroindustria Mexicana, Universitad Autónoma de Chapingo.

SEDESOL (Secretaría de Desarrollo Social), (1993), *La solidaridad en el desarrollo nacional*, Mexico City: SEDESOL.

TOPAL, A. (2010), **"**Transition to Neoliberalism and Decentralisation Policies in Mexico" *Economic Transitions to Neoliberalism in Middle-Income Countries: Policy Dilemmas, Economic Crises, Forms of Resistance* içinde, A. Saad-Filho and G. Yalman (der.) London: Routledge.

————(2012), "Rural Reconstruction and Sustainability: Observations on Chiapas Mexico" *International Conference on Sustainability and Rural Construction*, Chongqing**,** Çin. Aralık 8-10.

————(2013), "Zapatista Özerk Belediyeleri Deneyimleri", *Devrimci Halkçı-Yerel Yönetimler: Umut ve Mücadele Mekanlarından Deneyimler* içinde, A. K. Gültekin and İ. Gündoğdu (der.), İstanbul: Patika.

VEGA, G. ve de la Mora, L.M. (2003), "Mexico's Trade Policy: Financial Crisis and Economic Recovery", *Confronting Development: Assessing Mexico's Economic and Social Policy Challenges* içinde, K.J. Middlebrook ve E. Zepeda (der.), Stanford, CA: Stanford University Press, 162-94.

WALLING, *W.* E. (1925), "Mexican Struggle for Land Reform" *Current History* 22 (1): 40-44.

WASSERMAN, M. (1984), *Capitalists, Caciques and Revolution: The Native Elite and Foreign Enterprise in Chihuahua, Mexico, 1854–1911*. Chapel Hill ve Londra: University of North Carolina.

ZAMORA, E. (1993), *The World of Mexican Workers in Texas*, Texas: Texas A&M.

# Extended Summary

## Agricultural policies and dynamics of rural struggle in Mexico


### Abstract

This article aims to investigate agricultural policies and dynamics of rural struggle since the preceding years of 1910 Revolution until the present day in Mexico, a country case where dispossession of small producers and the peasantry has been the most dramatic. It examines the processes in which the agricultural subsidies have decreased since the mid-1960s and have eventually terminated in the 1990s as a result of NAFTA membership. It also analyses rural development policies of the 2000s targeting sustainability and poverty alleviation. The article discusses how rural population has come to a point of losing its food security and sovereignty, and how subsumption of rural labour by capital took place under the conditions where collective will formation for rural struggle could not emerge to replace the corporatist structure which had pigeon-holed the Mexican society into yield-type categories.


*Key words*: Mexico, rural development, agricultural policies, sustainability, Zapatista moment.

One of the most far-reaching social transformations of the end of the twentieth century has been "dispossession of the peasantry" as Samir Amin defined (2009), and even "the death of peasantry" as Eric Hobsbawm (1994: 289) claimed. Such an alarming transformation could only be reversed by strong rural struggle, which proves to be relatively meager to challenge such a process in many countries. This article focuses on Mexico, a country case where dispossession of small producers and the peasantry has been the most dramatic. It examines the agricultural policies and dynamics of rural struggle since the preceding years of 1910 Revolution until the present day.

The Mexican Revolution represents a turning point in the country's history. The 35-year reign of Porfirio Díaz (1876–1911), known as the *Porfiriato*, had resulted in the economic and political domination of a small oligarchic clique at the national, regional and local levels. The close relations that the Díaz regime maintained with the merchants and industrialists of the north, and the owners of large estates in the centre and south ushered an ever increasing unrest among peasants and small land-holders which eventually led to formation of the revolutionary groups.

After the Revolution, during the presidency of Lázaro Cárdenas (1934–40), the new state's power sought to be legitimized *vis-à-vis* the peasantry and the working classes within a corporatist model that was already to be found in the Constitution of 1917. The legitimation function was fulfilled for the peasantry through a relatively large land reform which was indeed a land distribution program focused upon the small-holding, with the communal holding, or *ejido*. From the 1940s until the mid 1960s, all the rural social organizations have been contained through corporatist control mechanisms.

However, come the 1970s, due to a shift in the agricultural policies and macroeconomic bottleneck, resilience of the corporatist structure was significantly damaged. Although both the rural population and urban working classes along with students have intensely mobilized in the 1970's, this mobilization was not effective in bringing about a collective will formation around social organizations, which would replace the corporatist ones. As the country moved to a new period of economic restructuring in the early 1980s, terms and conditions of the neoliberal policies were fundamentally defined by the internationalized large land-holders investing in agro-industry as well as industrial bourgeoisie.

In the 1980s and 1990s, the absence of rural mobilization that would challenge and counteract the corporatist rural organizations supposedly representing the peasants and farmers in the GATT and NAFTA negotiations, was felt dramatically as the implications of these two agreements unfold in the forthcoming years. Within the two decades following the transition to neoliberalism, the previously existing agricultural subsidies diminished first through GATT membership, then eventually terminated as a result of NAFTA process. Due to the shift in the agricultural policies, bio-fuel products have replaced traditional export products such as coffee and sugar cane, and even ended subsistence farming.

Meanwhile, the Mexican state relied overwhelmingly on the suppression of any rural resistance particularly in the southern states of Guerrero and Chiapas, which would otherwise spread out to the neighbouring states. In other words, state repression was chosen as the strategy of agro-industry bourgeoisie for countering the opposition. However, the repression did not dissolve the resistance. On the contrary, it created stronger resistance challenging the very existence of the state by way of an alternative manifestation of discontent: clandestine guerrilla action. In the second half of the 1990s, the most important rural actor was the Zapatista movement. Nevertheless, in the 2000s, as the Movement shifted its focus towards identity politics or more precisely recognition of indigenous rights, there remained no social organization which adopted the far-reaching rural transformations as its main agenda. The fieldwork of this study conducted in 2010-2012 in Chiapas reveals that as the Zapatista movement had weakened significantly in the region, new actors have emerged. It was noticeable that a handful of local, national and a few international civil societal organizations mobilized around a single agenda constituted the rather rachitic backbone of the rural struggle.

To conclude, the term "sustainability" entered the language of policy - making in the 2000s along with poverty alleviation. The concept of sustainability, however, came in practice increasingly accommodating the logic of capitalist accumulation and exploitation. Arguably, what feared to be unsustainable was the global capitalism itself. And, expectedly, the 2008 global financial crisis reminded

the world one more time that capitalism is pregnant with various crises. Yet, the crisis is janus-faced; it meant opportunity once again. The new rural development policies based on the construction of sustainable rural cities projected in the very aftermath of the crisis will inevitably cause a wholesale destruction of prior social relations, ways of life and attachment to the land. More concretely, these sustainable rural cities aim to make rural poverty sustainable in converting peasants into rural industrial proletariat, dispossessing them of their land to be used for more "productive" -i.e. profitable- aims. These cities will turn into pockets of industrial reserve army of labour which simply means real subsumption of rural labour under capitalist.